

OCENY I OMÓWIENIA

DOI : 10.14746/rie.2020.14.25

Józef M. Fiszer, Mateusz Czasak, *Trójkąt Weimarski. Geneza i działalność na rzecz integracji Europy w latach 1991–2016*, Wydawnictwo Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020, ss. 485.

Inicjatywę wydawniczą związaną z opublikowaniem książki podsumowującej całokształt funkcjonowania Trójkąta Weimarskiego należy przyjąć z dużym uznaniem. Jakkolwiek to niesformalizowane strukturalnie ugrupowanie lata świetności raczej ma już za sobą, warto było czytelnikowi przybliżyć inicjatywę dyplomatyczną, która narodziła się w 1991 r. i która w powszechnym odczuciu wniosła niemały wkład w integrację Polski z Paktem Północnoatlantycznym i Unią Europejską.

Dobrze się stało, że realizacji tego zadania badawczego podjął się Józef M. Fiszer wspierany przez Mateusza Czasaka, mający w swoim dorobku wiele wartościowych publikacji, w dużym stopniu powiązanych z podejmowaną przez wspomnianych autorów problematyką badawczą. Pozyskano środki finansowe ze strony Polsko-Niemieckiej Fundacji na Rzecz Nauki, co jak pokazały doświadczenia recenzenta nie było łatwą sprawą i projekt musiał być na tyle interesujący, że ta inicjatywa wydawnicza uzyskała przychylność zarządu fundacji i recenzentów projektu.

Recenzowana książka jest niezwykle obszerna, ponieważ autorzy osadzili ją w szerokim kontekście europejskim i szerzej – międzynarodowym. Na gruncie swojego doświadczenia zawodowego, dobrze panują nad zebrany obfitym materiałem badawczym. W prezentowanych tezach komentarza i opiniach widać naukowy profesjonalizm badawczy. Przygotowując książkę do druku, dokonano obszernej kwerendy materiałowej i źródłowej, gdzie na czoło zdecydowanie wybijają się deklaracje, oficjalne przemówienia i wywiady, opracowania, artykuły w czasopismach naukowych i w prasie. Zgromadzona bibliografia może zaimponować czytelnikowi i trudno – tytułem uzupełnienia – byłoby wskazać jakieś inne publikacje.

Pod względem merytorycznym, ale i warsztatowym Autorzy podzielili książkę na pięć rozdziałów, nie licząc Wstępu, Zakończenia, Kalendarium ogólnego i szczegółowego oraz spisu bibliografii. Konstrukcja książki jest przejrzysta, a układ treści logiczny i spójny.

We Wstępie autorzy omówili zakres przeprowadzonych badań, szczegółowo wskazali podejście naukowe i metody badawcze, przedstawili także zawartość poszczególnych rozdziałów. W pierwszym z nich (*Przesłanki utworzenia Trójkąta Weimarskiego*) uwaga autorów koncentruje się na analizie sytuacji międzynarodowej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, gdzie hasłami wywoławczymi była rewolucja Solidarności w Polsce, upadek muru berlińskiego i proces zjednoczenia Niemiec. Drugi z rozdziałów (*Utworzenie Trójkąta Weimarskiego*) podejmuje szerokie wątki okoliczności i przyczyn, które złożyły się na powstanie Trójkąta Weimarskiego. Finalizuje go omówienie traktatu z Maastricht i akcesja Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.

Trzeci wartościowy rozdział (*Działalność Trójkąta Weimarskiego na rzecz integracji Europy w latach 1991–2007*) kolejno analizuje stanowisko Trójkąta Weimarskiego wobec poszerzania i pogłębiania Unii Europejskiej, istotną rolę Trójkąta Weimarskiego w akcesji Polski do NATO i Unii Europejskiej, podejmuje problem współpracy politycznej, gospodarczej i międzynarodowej w ramach tego ugrupowania, opisuje spotkania przywódców Trójkąta Weimarskiego w latach 2005–2006. Rzuca się w oczy interesujące i przekonujące czytelnika spojrzenie autorów na przyczyny i skutki kryzysu w działalności Trójkąta Weimarskiego w latach 2006–2007.

Przedostatni rozdział książki, czwarty, (*Wzrost aktywności Trójkąta Weimarskiego w latach 2007–2011*) przybliży pewną reanimację Trójkąta Weimarskiego, która dokonana się w końcu pierwszej dekady XXI wieku. Autorzy ciekawie wskazują na inicjatywy Polski na rzecz pogłębienia polsko-niemiecko-francuskich relacji, projekty rozszerzenia działań Trójkąta Weimarskiego o Federację Rosyjską. Rozdział ten wieńczy charakterystyka szczytu Trójkąta Weimarskiego w 2011 roku w Warszawie.

Ostatnia partia pracy, rozdział piąty (*Ograniczenie aktywności Trójkąta Weimarskiego w latach 2011–2016*) uznałbym za jeden z najbardziej cennych i trafionych. Autorzy z pieczołowitością wskazali na zewnętrzne przyczyny, odwracające uwagę zainteresowanych państw Trójkąta od wzajemnej kooperacji, która zwłaszcza sferze wojskowej (Weimarska Grupa Bojowa) gospodarczej i wymiany młodzieży zaczynała nabierać rumieńców. Słusznie w tym kontekście wskazano na kryzys finansowy strefy euro, który przyszedł zza oceanu i rozlał się po Europie jesienią 2008 r., konflikt na Ukrainie od 2014 r., problemy związane z uchodźcami i Brexitem.

Przechodząc do szczegółowych uwag i opinii należy stwierdzić, że w pracy trudno znaleźć ustępy, które zachęcają do polemiki, lub stanowić mogą uzupełnienie bądź korektę przyjętych ustaleń, co recenzentowi nie pozwala na rozwinięcie skrzydeł. Dobrze to świadczy o rzetelności i solidności Autorów i starannym przygotowaniu książki do druku. Z pewnością w pracy można znaleźć ustępy, które raczej mogą zachęcać do dyskusji i polemiki. Dla przykładu, posługując się maksymą *cum grano salis* można wskazać, że brakuje w książce realnych przykładów współpracy Trójkąta Weimarskiego poza inicjatywami politycznymi. A przecież podpisano liczne umowy trójstronne o współpracy pomiędzy departamentami Francji, landami i polskimi województwami, a nawet specjalistycznymi szpitalami i klinikami!

Przechodząc do generalnych uwag i spostrzeżeń można powiedzieć, że otrzymaliśmy interesującą obszerną wielowątkową monografię, gdzie oś przewodnią stanowią losy Trójkąta Weimarskiego osadzone w szerokim kontekście międzynarodowej polityki. Książka z pewnością znacząco wzbogaca dorobek polskiej politologii i stosunków międzynarodowych. Reprezentuje ona wysoki poziom merytoryczny i warsztatowy. Należy sądzić, że spotka się też z uznaniem ekspertów i zainteresowanych czytelników.

BOGDAN KOSZEL

Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu

Aleksandra Kruk, *Konferencje monachijskie ds. bezpieczeństwa (2009–2019)*, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2020, ss. 298.

Monachijskie Konferencje ds. Bezpieczeństwa (MKB) to wiodące forum debat na temat międzynarodowej polityki bezpieczeństwa. Jak czytamy na stronie internetowej, MKB „reprezentuje kompleksową koncepcję bezpieczeństwa, która obejmuje nie tylko tradycyjne kwestie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, ale także – między innymi – ekonomiczny, ekologiczny i ludzki wymiar bezpieczeństwa”¹. Wśród polskich opracowań poświęconych szeroko pojętej problematyce niemcoznawczej brakowało dotychczas publikacji dotyczącej ww. konferencji.

Monografia Aleksandry Kruk została poświęcona wybranym aspektom organizowanych w latach 2009–2019 w Monachium konferencji (Münchener Sicherheitskonferenz). Autorka jednym z celów uczyniła „...zbadanie, w jaki sposób uczestnicy definiowali podczas konferencji monachijskich międzynarodową rolę Niemiec oraz ustosunkowywali się do ważnych i aktualnych międzynarodowych problemów” (s. 11). Ponadto sformułowała następujące pytania badawcze (s. 11): Jak ocenia się działalność i skuteczność konferencji monachijskich? Czy uważa się, że są one ważną areną prezentowania poglądów, a ich aktorzy uczestniczą potem w jej pracach? Czy podczas konferencji odpowiednio kreowano wizerunek Niemiec? Punktem odniesienia dla sformułowanego problemu badawczego jest hipoteza: „[...] problematyka i agenda konferencji dążyły do odzwierciedlenia aktualnego dyskursu dotyczącego wyzwań w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego” (s. 11). Cezura czasowa zaproponowana przez Autorkę jest uzasadniona; analiza obejmuje lata 2009–2019, czyli okres przewodniczenia Monachijskim Konferencjom Bezpieczeństwa przez Wolfganga Ischingera, prawnika i byłego dyplomatę.

Omawiana publikacja składa się ze *Wstępu*, sześciu części [*Geneza i kreatorzy konferencji monachijskich, Agenda konferencji monachijskich (2009–2019), Niemieckie koncepcje ról międzynarodowych na konferencjach monachijskich, Konferencje monachijskie jako narzędzie niemieckiej dyplomacji publicznej, Protesty przeciwko konferencjom ds. bezpieczeństwa w Monachium, Polska obecność na konferencjach w Monachium*], *Zakończenia i Bibliografii*. Została ona ponadto opatrzona wykazem skrótów, indeksem nazwisk i streszczeniem w języku angielskim.

We *Wstępie* A. Kruk przedstawiła kolejno przedmiot badań, sformułowała pytania badawcze i określiła cezurę czasową, scharakteryzowała strukturę monografii i metody badawcze, a także dokonała krótkiego przeglądu podstawy źródłowej.

Problematyka monografii obejmuje w kolejnych częściach:

- 1) genezę konferencji („Pierwszy zjazd odbył się między 30 listopada a 2 grudnia 1963 roku w Hotelu Regina”) i zaangażowania przewodniczących – Ewalda von Kleista (który jak pisze A. Kruk „był realistą, popierał rozwój zbrojeń konwencjonalnych oraz nuklearnych i zabiegał, by Niemcy mogli wraz z przedstawicielami z USA oraz innych państw dyskutować nad polityką bezpieczeństwa międzynarodowego”, s. 23), Horsta Teltschika (którego osiągnięciem „było rozszerzenie formuły konferencji dzięki panelom dotyczącym wzrostu światowego znaczenia Azji”, s. 37) i Wolfganga Ischingera (kieruje organizowanymi konferencjami od 2008 r.) – w kształtowanie jej agendy. Przy czym w odniesieniu do tego

¹ *Über die Münchener Sicherheitskonferenz*, <https://securityconference.org/ueber-uns/ueber-die-msc/>, 30.06.2020.

- ostatniego Autorka koncentruje się szczególnie na jego stanowisku wobec konfliktu na Bałkanach, interwencji w Iraku w 2003 r. i Libii w 2011 r. oraz rosyjsko-ukraińskiego sporu o Krym;
- 2) przegląd agend konferencji w latach 2009–2019, w tym zwłaszcza takie kwestie, jak nowe wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego oraz stosunki transatlantyckie, problem *fake newsów* i działań dezinformacyjnych, zmiany klimatyczne, kryzys migracyjny, bezpieczeństwo energetyczne i bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni;
 - 3) definiowanie roli Republiki Federalnej Niemiec w polityce międzynarodowej, poprzez m.in. przywołanie wypowiedzi niemieckich polityków na konferencjach w Monachium: Joschki Fischera, ministra spraw zagranicznych w rządach Gerharda Schrödera (koalicja SPD/Sojusz 90/Zieloni, 1998–2005); Guido Westerwellego, ministra spraw zagranicznych w rządzie Angeli Merkel (koalicja CDU/CSU/FDP, 2009–2013), który był „zwolennikiem polityki wstrzemięźliwości i umiaru”, s. 120; prezydenta RFN Joachima Gaucka („apelowanie o «odpowiedzialność» było interpretowane jako przejście od «kultury powstrzymywania» w kierunku stania się «normalnym sojusznikiem». Dotychczas polityka powstrzymywania była traktowana jako filar wśród środków realizowania interesów bezpieczeństwa Niemiec. Rok 2014 był ważną cezurą, gdyż do wypowiedzi prezydenta J. Gaucka nawiązywało wielu polityków w Niemczech i poza granicami tego państwa. Prezydent postulował zwiększenie aktywności Niemiec i rozwiewał obawy, że nastąpi militarystyka niemieckiej polityki zagranicznej”, s. 123); minister obrony Ursuli von der Leyen, która w 2014 r. mówiła o zwiększeniu „zaangażowania Niemiec w wykonywanie roli przywódcy”, s. 127; oraz ministrów spraw zagranicznych w rządach Angeli Merkel (dwie koalicje CDU/CSU/SPD: 2013–2018, od 2018 r.): Franka-Waltera Steinmeiera popierającego zwiększenie zaangażowania się Niemiec w politykę międzynarodową, Sigmara Gabriela, który „podkreślił na konferencji w 2017 r., że Niemcy mogą pozytywnie kreować politykę międzynarodową na drodze europeizacji swojej polityki”, s. 137; i Heiko Maasa, który w lutym 2019 r. opowiadał się za „sojuszem multilateralistów” i współpracą transatlantycką, s. 138;
 - 4) wpływ konferencji monachijskich na rozwój dyplomacji publicznej w Niemczech. Słuszne jest stwierdzenie A. Kruk, że „konferencje stały się ważnym, nietypowym elementem niemieckiej dyplomacji publicznej [...] są przedstawiane jako wydarzenia prywatne. Rola państwa niemieckiego jest jednak istotna, ponieważ uczestnikami konferencji są przedstawiciele instytucji rządowych i pozarządowych oraz osoby prywatne z wielu państw [...]” (s. 140). Co więcej, konferencje te „zagwarantowały tworzenie różnych struktur i gremiów dyskusyjnych, czerpiąc z tradycyjnych doświadczeń dyplomacji”, s. 143;
 - 5) aktywność krytyków konferencji monachijskich (ukazywana przez pryzmat liderów, jak Tobias Pflüger i Claus Schreer, konferencji pokojowych w Monachium, demonstracji w centrum Monachium, Ośrodka Informacji ds. Militarystyki obserwującego konferencje w Monachium, działający od 1996 r.). A. Kruk podkreśla, że „w przypadku Konferencji Monachijskich problematyka protestów dotyczyła zarówno spraw międzynarodowych, jak i państwowych. Przeciwnicy konferencji ds. bezpieczeństwa w Monachium organizowali protesty, w których wyrażali krytykę wobec niemieckich elit politycznych i wojskowych”, s. 166. Protesty społeczne w Monachium przybierały trzy formy: konferencji pokojowych, forum prezentowania opinii aktywistów politycznych oraz manifestacji w centrum miasta;
 - 6) aktywność polskich elit politycznych na konferencjach w Monachium, przekazy medialne oraz oceny i opinie polskich ekspertów.

Wnioski zawarte w *Zakończeniu* cechuje logiczna konsekwencja; sposób ich formułowania należy uznać za prawidłowy. A. Kruk odwołała się do aktualnego stanu badań, co znalazło odzwierciedlenie w zapisie bibliograficznym. Bibliografia jest istotnym elementem monografii (s. 236–285). Autorka przeprowadziła pogłębioną kwerendę obejmującą kluczowe dokumenty i opracowania, w tym archiwalia, wywiady, przemówienia, raporty, monografie i artykuły na-

ukowe i publicystyczne, uzupełnione o materiały radiowe i telewizyjne, jak również materiały internetowe i informacje zamieszczane w mediach społecznościowych.

Podsumowując, Aleksandra Kruk przedstawiła ważny w sensie poznawczym i praktycznym problem badawczy, a monografia wypełnia lukę w polskich badaniach nad Monachijskimi Konferencjami ds. Bezpieczeństwa. Sposób prezentacji zagadnienia jest zgodny z przyjętymi założeniami; problem badawczy został ukazany całościowo (w ramach wybranej cezurę czasowej – lata 2009–2019), pomimo przedstawiania niejednokrotnie kwestii szczegółowych.

BEATA MOŁO

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

DOI : 10.14746/rie.2020.14.27

Tomasz Kubin, Mieczysław Stolarczyk (red.), *Kryzysy w Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Uwarunkowania – przebieg – implikacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, ss. 566.

Publikacja pod redakcją Tomasza Kubina i Mieczysława Stolarczyka, zatytułowana *Kryzysy w Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku. Uwarunkowania – przebieg – implikacje*, stanowi interesujące omówienie zjawisk kryzysowych, z którymi w ostatnim dziesięcioleciu borykała się Unia Europejska (UE).

Przedmiotowa praca to niewątpliwie kompleksowy zbiór, na który składają się dwadzieścia cztery artykuły, ułożone w cztery części tematyczne, poświęcone różnym aspektom kryzysów w UE.

Publikacja poprzedzona została obszernym *Wstępem*, w którym nakreślono jej przedmiot oraz cel badawczy, a także strukturę wraz z krótką charakterystyką poszczególnych fragmentów.

Pierwsza część omawianej pracy, dotycząca *Teoretycznych aspektów kryzysów w Unii Europejskiej*, złożona jest z czterech artykułów. Opracowanie Zbigniewa D. Czachóra, pt. *Sokratejskie prawdy pozorne a kryzys (w) Unii Europejskiej. Daimonion oraz sześćdziesiąt myśli mądrych i elokwentnych w formie hipotez badawczych*, to zbiór rozważań Autora, na temat kryzysu (w) UE, mających postać sześćdziesięciu hipotez badawczych. Kolejne, autorstwa Janusza Ruskowskiego, pt. *Kryzys integracji w teoriach studiów europejskich*, zawiera objaśnienia kryzysu integracji czynione w oparciu o trzy teorie europeistyczne, tj. neofunkcjonalizm, wielopoziomowe zarządzanie oraz liberalną międzyrządowość. Artykuł Józefa M. Fiszera, pt. *Megakryzys w Unii Europejskiej – istota, przesłanki i implikacje dla integracji Europy w drugiej dekadzie XXI wieku*, poświęcony jest megakryzysowi, w którym zdaniem autora, znajduje się dziś UE, a w szczególności jego implikacjom dla procesów integracyjnych, bezpieczeństwa i pozycji UE na arenie międzynarodowej. Autorem ostatniego opracowania, pt. *Postkryzysowa architektura Unii Europejskiej: model neomiędzyrządowy czy plurilateralny?* jest Piotr Tosiek, który analizuje dwa modele dyferencjacji (zróznicowania) nowej „architektury” UE, tj. model neomiędzyrządowy oraz plurilateralny.

W drugiej części prezentowanego zbioru, zatytułowanej *Uwarunkowania kryzysów w Unii Europejskiej* zawarto sześć artykułów. Pierwszy z nich, autorstwa Dariusza Milczarka i Olgi Barbarskiej, pt. *Międzynarodowe uwarunkowania zjawisk kryzysowych w Unii Europejskiej*, dotyczy znaczenia oddziaływań otoczenia międzynarodowego na kryzysy (w) UE. Kolejny, autorstwa Jacka Pietruchy, pt. *Druga faza kryzysu w strefie euro i jej determinanty*, analizuje przyczyny drugiej fazy kryzysu w strefie euro wskazując na powiązania między skalą załamania PKB po 2007 r. a zróznicowaniem strukturalno-instytucjonalnym oraz nierównowagami makroekonomicznymi. W kolejnym opracowaniu, zatytułowanym *Kryzys gospodarczy w Europie według Thomasa Piketty’ego*, autor – Rafał Riedel, przywołuje teksty Thomasa Piketty’ego w odniesieniu do sposobów definiowania międzynarodowej integracji gospodarczej, jak również kryzysu gospodarczego w Europie. Jerzy Jaskiernia, w artykule, pt. *The Crisis in the European Union and the Brexit (The Democratic Deficit in the European Union as a Source of Eurosceptic Attitudes of the Citizens in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)* analizuje źródła eurosceptycznych postaw w Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz ich wpływ na wynik referendum w sprawie Brexitu w 2016 r. Katarzyna Czornik z kolei, w opracowaniu zatytułowanym *Destabilizacja Bliskiego Wschodu przez Zachód jako jedna*

z głównych determinant kryzysu migracyjno-uchodźczego w Unii Europejskiej zwraca uwagę na przyczyny kryzysu migracyjno-uchodźczego w UE. Do tej tematyki nawiązuje także ostatnie opracowanie, autorstwa Agnieszki Miarki, pt. *Wojna w Syrii jako wyzwanie dla Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku*, poświęcone sytuacji humanitarnej w Syrii oraz bezpieczeństwu UE w kontekście masowego napływu Syryjczyków.

Trzecia część, najobszerniejsza, bo obejmująca aż osiem artykułów, ukazuje *Przejawy kryzysów w Unii Europejskiej*. W pierwszym opracowaniu, zatytułowanym *Polityczny wymiar przyczyn i konsekwencji kryzysu strefy euro*, Sławomir Czech omawia kryzys strefy euro z punktu widzenia ekonomii politycznej, łączącej zjawiska gospodarcze z procesami politycznymi. Kolejny artykuł, autorstwa Andrzeja Podraży, pt. *Unia Europejska jako podmiot geopolityczny czy humanitarny? Na przykładzie reakcji wobec wojny w Syrii i problemu uchodźców* traktuje kryzys syryjski jako swoisty test dla UE w odniesieniu do przemian modelu integracji i podmiotowości w stosunkach międzynarodowych. Michał Dulak w artykule, pt. *Strategiczne zarządzanie kryzysem członkostwa w Unii Europejskiej na przykładzie Brexitu*, proponuje systemowe ujęcie Brexitu, formułuje też teoretyczny model zarządzania kryzysem w UE. Bogdan Góralczyk w opracowaniu, pt. *Aksjologiczna dezintegracja w Unii Europejskiej? Przypadek Węgier*, mówi o coraz większym oddalaniu się państwa węgierskiego od europejskiej demokracji liberalnej. Z kolei Ryszard Zięba, w artykule zatytułowanym *Stagnacja polityki bezpieczeństwa i obrony jako przejaw kryzysu Unii Europejskiej*, porusza kwestie dotyczące politycznych uwarunkowań stagnacji Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO), implikacji kryzysu finansowego dla WPBiO, a także problemu adaptacji strategii bezpieczeństwa UE. Dwa kolejne artykuły, poświęcone są tematyce niemieckiej. Pierwszy z nich, autorstwa Mieczysława Stolarczyka, dotyczy *Kryzysu uznanego (powszechnie akceptowanego) przywództwa Niemiec w Unii Europejskiej*, a ściślej jego istoty i implikacji dla procesu integracji w ramach UE. Drugi, autorstwa Joanny Ciesielskiej-Klikowskiej, pt. *Polityka Niemiec na rozdrożu? Europejskie wyzwania Niemiec w XXI wieku* ukazuje rolę Niemiec w kształtowaniu polityki europejskiej. Część trzecią wieńczy opracowanie Anny Pacześniak, pt. *Identyfikacja kryzysów w Unii Europejskiej w programach wyborczych europartii* skupiające się na funkcji i analizie manifestów politycznych europartii.

Ostatnia część zbioru, złożona z sześciu artykułów, poświęcona jest *Implikacjom kryzysów w Unii Europejskiej*. Agnieszka Nitszke, w opracowaniu zatytułowanym *Wpływ kryzysu migracyjnego na zmiany w obszarze Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS)* omawia podstawowe założenia i ewolucję EPS, odnosząc je, w szczególności, do czasu kryzysu migracyjnego. Artykuł Justyny Zajac, pt. *Kryzysy w Unii Europejskiej a jej polityka śródziemnomorska* zwraca uwagę na wpływ kryzysów wewnętrznych w UE na region śródziemnomorski. Z kolei opracowanie autorstwa Artura Adamczyka, pt. *Wpływ kryzysu migracyjnego na stosunki Unii Europejskiej z Turcją* opisuje relacje między UE a Turcją, głównie w kontekście kryzysu migracyjnego i porozumienia UE–Turcja z 2016 r. Monika Szynol w artykule, pt. *Zdolność integracyjna w kryzysie. Stagnacja polityki rozszerzenia Unii Europejskiej w drugiej dekadzie XXI wieku*, poddaje weryfikacji możliwości przyłączenia państw ubiegających się o członkostwo w UE. Magdalena Tusińska natomiast w opracowaniu, pt. *Europejski model społeczny a współczesne wyzwania dotyczące ubóstwa i wykluczenia społecznego* przedstawia założenia europejskiego modelu społecznego (EMS), wpływ kryzysu 2008+ na ubóstwo i wykluczenie społeczne oraz konsekwencje słabości EMS. Ostatni artykuł, w prezentowanym zbiorze, autorstwa Tomasza Kubina, zatytułowany *Czy Unia Europejska już nie wytycza kierunku rozwoju ludzkości? Kryzys idei integracji w Unii Europejskiej*, dotyczy kryzysu spowodowanego wyczerpaniem najważniejszych celów procesu integracji i konieczności poszukiwania nowych, mogących ożywić ideę integracji.

Niewątpliwie, tak wszechstronne i szczegółowe ujęcie omawianego zagadnienia, a także jego aktualność, czyni prezentowany zbiór niezwykle wartościowym.

Dzięki przejrzystej i spójnej konstrukcji, praca w klarowny i usystematyzowany sposób prezentuje wieloaspektowe kwestie związane ze zjawiskami kryzysowymi w UE w drugiej dekadzie XXI wieku.

Z pewnością więc, o czym wspomniano we *Wstępie*, zaciekawi szerokie grono odbiorców, tj. zarówno ekspertów w badanym obszarze, jak i czytelników zainteresowanych poruszaną tematyką.

Atutem zbioru, decydującym o jego kompleksowości i solidności, jest niewątpliwie współudział przy jego opracowaniu badaczy reprezentujących różne krajowe ośrodki akademickie. Na uwagę zasługuje przede wszystkim bardzo bogata bibliografia publikacji, stanowiąca cenne źródło wiedzy dla czytelnika i wyznaczająca kierunki zainteresowań. Mowa tu o literaturze zarówno polskiej, jak i zagranicznej, a także licznych dokumentach, syntezach, czy analizach, które wykorzystano w poszczególnych artykułach.

Omawiany zbiór to dzieło precyzyjnie opracowane, realizujące przedstawione we *Wstępie* założenia badawcze, dotyczące ukazania istoty współwystępujących kryzysów w UE, ich uwarunkowań i implikacji dla integracji w ramach UE.

ANNA RATAJCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu